

УДК 2-72

Марія Верговська

З історії життя та побуту сільських парафіяльних священників Київської єпархії кінця XVIII – початку XX століть на прикладі Свято-Георгіївської парафії с. Мизинівка Звенигородського повіту

Викладена історія Свято-Георгіївської парафії с. Мизинівка Звенигородського повіту Київської губернії. На основі архівних матеріалів подаються відомості про священників парафії з кінця XVIII до початку XX століття. Зокрема йдеться про священників Григорія Загородського, Симеона Бардишевського, Микиту Базаринського, Симеона Павловського, Феодосія Коломойцева, Іоанна Лисянського, Платона Скрипчинського та Іоанна Кошиця. Показано окремі аспекти з їхнього життя та побуту. Ці відомості дозволяють простежити, якого походження були сільські парафіяльні священники, яку освіту вони мали, які у них були родини, які нагороди вони отримували за свою діяльність. Викладено питання спадкоємності парафій, взаємини з парафіянами, особливості житла священників, їх доходів. Висвітлюється також питання реформування православної церкви у XIX столітті та її підпорядкування Синоду. На викладеному матеріалі простежується, як змінювались життя та побут сільських парафіяльних священників Київської губернії з кінця XVIII до початку XX століття.

Ключові слова: сільське парафіяльне духовенство, церква Святого Георгія, село Мизинівка, побут, спадкоємність парафій, освіта, семінарія

Maria Vergovska

Excerpts from a history of life of the rural parish priests of the diocese of Kyiv at late 18th – early 20th centuries through the example of St. George Parish in Myzynivka village of Zvenyhorodsky County

The history of St. George Parish in Myzynivka village of Zvenyhorodsky county of Kyiv province is presented. Based on archival materials information about parish priests from the late 18th – early 20th centuries is given. In particular the priests Grygory Zahrodsky, Symeon Bardyshevsky, Mykyta Bazarynsky, Symeon Pavlovsky, Feodosy Kolomoytsev, Ioann Lysyansky, Platon Skrypchynsky and Ioann Koshyca. Certain aspects of their social and domestic life are showed. This information allows us to trace, the origin of the rural parish priests, their education, what kind of families did they have, what reward they gained for their work. The questions of parishes' succession, relationships with parishioners, special aspects of the priest housing, their income are summarised. Also the question of reformation of the Orthodox Church in the 19th century and its subordination to the Synod is revealed. In the presented material changes of social and domestic life of the rural parish priests of Kyiv province from the late 18th – early 20th centuries are shown.

Keywords: rural parish clergy, the Church of St. George, Myzynivka village, life, parishes' succession, school, seminary

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

Реформування православної церкви у XIX ст. призвело до значних змін в житті та діяльності сільських парафіяльних священиків на території України. Ці зміни можна простежити на прикладі Свято-Георгіївської парафії с. Мизинівка Звенигородського повіту Київської губернії.

Церква Святого Георгія в с. Мизинівка збудована 1785 р. замість древньої каплиці, яка була філією церкви сусіднього с. Водяники [1, с. 326]. Як описує Л. Похилевич, на початку XVIII ст. на місці села були хутори міщан із Звенигородки. Тож формування парафії та побудова церкви пов'язані з утворенням села. Найдавніший документ цієї парафії, який зберігся з XVIII ст., – це метрична книга, датована 1795 р. В ній названо ім'я священика Григорія Загородського, який був на парафії до 1796 р. [2, арк. 341].

Інформацію про наступних священиків знаходимо в клірових відомостях XIX – початку XX століть. Ці відомості дозволяють простежити, якого походження були сільські парафіяльні священики Київської єпархії і, зокрема, парафії в с. Мизинівка, яку освіту вони мали, які зміни відбувалися в церковному житті протягом півтора століття з кінця XVIII до початку XX ст.

З 1796 р. заступив на парафію Симеон Павлович Бардишевський. Народився він 1770 р. в родині священика Павла Бардишевського в с. Бородані Богуславського повіту. Початкову освіту здобув при батькові, з яким вивчив російську грамоту. Після цього вивчав латинську і грецьку мови у Київській академії, де навчався по класу риторики. 1796 р. був висвячений у священики ященним Амфілохієм Єпископом Переяславським і Київським митрополитом Ієрофеєм, затверджений «ставленною» грамотою на парафію в с. Мизинівка. З 1800 по 1805 рр. був «присутствующим» у Звенигородському духовному правлінні [3, арк. 217–218].

До початку XIX ст. більшість сільських священиків не мали спеціальної освіти, їх називали «псалтирники» або «дячківські богослови» [4, с. 46]. Вивчивши грамоту вдома, від дяка чи священика, вони висвячувались у дячки, потім в «стихарні», а вже потім були рукоположені у священики. У випадку з Симеоном Бардишевським, який отримав освіту в Києво-Могилянській академії, – це скоріше виняток.

Прикладами саме таких «псалтирників» або «дячківських богословів» були наступні два священики в Мизинівці.

З 1811 р. священником став Микита Авраамович Базаринський. Народився він 1784 р. в родині священника Авраама Базаринського в с. Будище Звенигородського повіту. Після вивчення російської грамоти вдома був посвячений в дячки у Покровську церкву містечка Рижанівки Звенигородського повіту. А в 1802 р. ященним Феофаном Єпископом Чигиринським посвячений в «стихарні» дячки у тій же церкві. 1808 р. ященним Ієренеем Єпископом Чигиринським висвячений в диякони. В 1811 р. Його Високоященством Серапіоном Митрополитом Київським рукоположений у священники в Георгіївську церкву с. Мизинівка. Він мав дружину Тетяну Іванівну та шестеро дітей: Пилип, Варвара, Меланія, Дмитрій, Васса та Даміан [5, арк. 182–183].

З 1829 р. на парафію заступив Симеон Леонтійович Павловський. Народився 1792 р. в родині дячка. Після вивчення російської грамоти у 1818 р. був посвячений Його Високоященством Митрополитом Київським і Галицьким у «стихарні» дячки в Покровську церкву с. Будища. 1824 р. рукоположений ященним Єпископом Чигиринським Вікарієм Митрополії Київської Мелетієм в диякони в Свято-Михайлівську церкву с. Маньківка Уманського повіту. 1829 р. за резолюцією Його Високоященства Євгенія Митрополита Київського і Галицького ященним Кирилом Єпископом Чигиринським рукоположений у священники в Свято-Георгіївську церкву с. Мизинівка Звенигородського повіту. Мав дружину Ксенію Григорівну. Дітей не було [6, арк. 212].

У ХІХ ст. почалось реформування церковної галузі і зокрема церковної освіти. Відповідно до закону Олександра І № 23122 від 26 червня 1808 р. передбачалась чотирирівнева церковно-освітня система: парафіяльні училища, повітові училища, семінарії та духовні академії. Відповідно до цього закону передбачалось, що семінарії «доставлять Церкви служителів, имѣющих достаточное познаніе соразмѣрно классу мѣсть, имѣ назначаемыхъ» [7, с. 373–374]. У 1817 р. Києво-Могилянську академію закрито, а на її базі створено Семінарію та Духовну Академію. Священники намагались відправити своїх синів на навчання спочатку до училищ, а потім до семінарії. Таким чином, зростає кількість священників з вищою освітою, які приходять на зміну поколінню старосвітських священників. Якщо в 1828 р. в одному з «благочиній» Київської єпархії, куди входило 18 парафій, тільки один

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

священик «богослов» мав освіту в семінарії, то вже в 1840-их роках таких «богословів» була більшість [4, с.46].

Така тенденція простежується також і в с. Мизинівка, де, починаючи з 1844 р., всі священики отримували освіту в семінарії.

З 1844 р. священиком в селі став Феодосій Мойсейович Коломойцев. Народився 1800 р. в родині священика. 1825 р. закінчив курс в Київській духовній семінарії з Атестатом першого розряду. З 1825 по 1828 рр. працював учителем в Черкаському Духовному повітовому училищі. 1829 р. посвячений в священики Успенської церкви с. Романівка Уманського повіту. У 1841–1842рр. – займав посаду Благочинного. З 1844 р. став священиком у Свято-Георгієвській церкві с. Мизинівка Звенигородського повіту.

Мав дружину Марію Павлівну. Дітей не було [8, арк. 116].

Священик Іоанн Олексійович Лисянський заступив на парафію с. Мизинівка 1859 р. Він народився 1836 р. в родині священика Олексія Лисянського, у 1857 р. закінчив Київську духовну семінарію з атестатом другого розряду. 1859 р. Високопреосвященнішим Ісидором Митрополитом Київським і Галицьким рукоположений в сан священика в Свято-Георгієвську церкву с. Мизинівка Звенигородського повіту.

При священику І. О. Лисянському в селі була відкрита церковно-парафіяльна школа.

Окрім парафіяльних обов'язків, І. Лисянський обіймав церковні посади. 1868 р. єпархіальне керівництво затвердило його членом Благочинницької ради. 13 серпня 1870 р. І. Лисянський став депутатом на 4-ту частину благочиння Звенигородського повіту. З 1876 по 1883 рр. він був Благочинним 4 округу Звенигородського повіту. З 1883 р. – став членом Благочинницької ради 1 округу Звенигородського повіту. Протягом 1883–1884 рр. був духовним слідчим 1 округу Звенигородського повіту.

За таку плідну діяльність І. Лисянський був удостоєний цілої низки церковних нагород. 25 жовтня 1861 р. удостоєний Архипастирської «признательности» Високопреосвященнішого Арсенія Митрополита Київського і Галицького за «За попечительность о своей приходской церкви». 1862 р. нагороджений грамотою «За похвальные труды въ дѣлѣ народного образования». 1863 р. нагороджений набедриником за оновлення парафіяльної церкви. 1865 р. удостоєний Архипастирської подяки за облаштування церковнопарафіяльної школи. 1871 р. нагороджений

скуфією за сумлінну службу в духовному відомстві. 1880 р. нагороджений камилавкою, 1889 р. – наперстним хрестом, 1896 р. – срібною медаллю на аннинській стрічці.

Мав дружину Надію Федорівну та шестеро дітей: Володимир, Ольга, Анна, Іван, Михайло, Георгій [9, арк.18].

Після його смерті вдова Надія Федорівна пожертувала «непреривно-доходный билет на 200 руб. на вѣчное поменовенія» свого чоловіка [10, арк. 66].

Парафія в Мизинівці була для отця Іоанна першою, і в ній він прослужив весь вік. Похований він біля церкви, і його могила збереглась у селі й донині.

З 1897 р. священником у с. Мизинівка став Платон Васильович Скрипчинський. Народився він 1850 р. в родині священика. Закінчив курс Київської духовної семінарії в 1875 р., три роки працював учителем церковнопарафіяльних шкіл. 19 лютого 1879 р. рукоположений в священники Свято-Покровської церкви с. Свидівка Черкаського повіту. В 1880 р. переміщений в Свято-Михайлівську церкву с. Ухожи Уманського повіту, в 1884 р. – в Свято-Покровську церкву в с. Озірна Звенигородського повіту, а в 1897 р. – до Свято-Георгіївської церкви с. Мизинівка [11, арк. 50].

За свою діяльність отець Платон мав низку нагород: 1887 р. нагороджений набедреником, 1896 р. отримав срібну медаль, 1897 р. нагороджений скуфією, 1902 р. – Біблією від Святого синоду, 1903 р. – камилавкою.

У 1904 р. за визначенням єпархіального начальства став членом благочинницької ради [12, арк. 251].

Мав дружину Ольгу Іванівну, яка закінчила курс Київського училища духовного відомства. У них було двоє дітей: Георгій, навчався в 1-й Київській гімназії) та Інна, закінчила курс Київського училища духовного відомства.

При священику жила вдова померлого священика Надія Федорівна Лисянська [11, арк. 50].

З 1907 р. на парафію в с. Мизинівка заступив Іоанн Іакинфович Кошиць. Народився він 1886 р. в родині псаломщика. В 1906 р. закінчив курс Київської Духовної семінарії в 2 розряді. В 1906–1907 роках працював учителем 2-го класу Чорнорудецької двокласної церковнопарафіяльної

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

школи Бердичівського повіту. 29 серпня 1907 р. рукоположений у священники резолюцією Високопреосвященнішого Флавіана Митрополита Київського і Галицького.

Окрім служіння в парафії Мизинівка отець Іоанн з 1912 р. був членом будівельного комітету 4-го округу, з 1914 р. – місіонером 4 округу.

Нагороди отця Іоанна Кошиця: 1912 р. нагороджений набедреником, 1917 р. – скуфією.

Мав дружину Людмилу Андрінонову та двох дітей: Володимир та Євгенія [10, арк. 68].

З викладеного матеріалу зрозуміло, що духовенство відзначалося становою замкнутістю. Священником міг стати або син священника, або син дяка. Діти з малих літ виховувалися і навчалися як майбутні духівники. Такі обставини часто зумовлювали спадковість парафії. Таким чином, формувались цілі династії священників. Про це знаходимо свідчення в спогадах сина сільського священника другої чверті XIX ст.: «Не мало было приходовъ, переходившихъ по наслѣдству въ теченіе 100-200 и болѣе лѣтъ, пока наконецъ или священникъ умиралъ бездѣтнымъ, или дѣти его оказывались ни къ чему негодными. Наслѣдственность стала казаться правом...» [13, с. 465].

До середини XIX ст. матеріальне становище сільських священників було дуже скромним, оскільки вони не мали постійних фіксованих доходів та власного житла. Харчувалися священники та їх родини за рахунок обробки виділеної їм землі та добровільних пожертв продуктами від прихожан. Фінансові надходження мали за здійснення молитвословій та треб [14, с.197].

До 1842 р. священники не отримували плати за свою працю, про що знаходимо запис у клірових відомостях: «На содержанія священно и церковно служителей жалованья неоткуда не производится, а пропитаніе имѣють отъ хлѣбопашества и доходовъ содержаніе ихъ скудное» [6, арк.211].

Як свідчить інформація з клірових відомостей с. Мизинівка за 1839 р.: «Дома собственнаго у священника нѣтъ, а жительство имѣеть въ церковномъ домѣ, при которомъ усадебной земли нимало неудѣлено» [6, арк.211]. Це було пов'язано з тим, що священники часто були не місцеві. Їх призначав Митрополит, а парафія мала надати житло. Побудова хати та господарчих будівель була повинністю землевласників та прихожан.

Їх будували за кошти парафії на церковній землі. Це засвідчує запис у клірових відомостях: «Домы для священно- и церковно-служителей на церковной усадебной земли построены тщанием прихожанъ...» [9, арк. 17]. І. Нечуй-Левицький у творі «Старосвітські батюшки та матушки», описуючи садибу священника, теж згадує про цю повинність сільської громади: «Оселя була добре опоряджена. Громада обгородила город і двір, повшивала заново повітки й загороду, клуню й комору, поставила кругом загороди загату з острішками; скрізь було чисто, по-господарській» [15, с. 142].

З 1888 р. ця повинність була замінена поземельним збором, який ішов на облаштування приміщень для причту [16, с. 402].

За давньою традицією, якої дотримувались старосвітські священники, на прихожан, які каялись, накладались епітимії, і вони мали виконати певні роботи при церкві чи в садибі священника: обкопати город ровом, обгородити двір тинном, поправити дахи тощо [4, с. 58].

До першої чверті ХІХ ст. для призначення на парафію священник потребував письмової згоди парафіян. При цьому попередньо між священником та парафіянами укладалася усна або письмова угода про те, яким чином вони будуть його утримувати.

1801 р. вийшло положення про плату за треби в сільських парафіях: «За молитву родильницъ 4 копѣйки, за крещеніє младенца 6 копѣекъ, за свадьбу 20 копѣекъ, за погребеніє возрастныхъ 20 копѣекъ, за погребеніє младенца 6 копѣекъ» [17, с. 234]. Такі доходи були невеликими, і їх не вистачало для життя. Якщо новопризначений священник не успадковував від батька парафію, а заступав на новому місці, то його становище було дуже скрутним. Часто священники, які не мали дітей, не турбувалися про облаштування власних садиб. Тому всі прибутки нового священника йшли на придбання або будівництво житла і господарських споруд, а потім, коли підросли діти, – на їх навчання.

Тож після призначення нового священника турбота по облаштуванню його побуту лягала на парафіян. Ось як згадується у зазначених спогадах сина священника: «Служеніє отца въ церкви очень понравилось громадѣ. Въ тотъ-же день полились приношенія: кто дариль яловку, бычка, овцу, свинью, кто курицу съ пѣтухомъ, утку, гуся, кто мѣрку, а кто и корецъ жита, пшеницы, ячменя, овса и под. Тутъ-же пообѣщали достать для него – кто вербу, кто дубъ, яшень и под. На постройки, такъ

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

какъ предшественникъ отца, не оставляя послѣ себя наследника, не заботился о постройкахъ и оставилъ все въ разрушенномъ видѣ... Усадьба для священника была церковная, но постройки на ней онъ долженъ былъ имѣть собственныя» [13, с. 484–485].

Священики перед святами Різдва Христового або Великодня відвідували хати вірян з молитвою, за що їм жертвували різні продукти: зерновий хліб, борошно, крупу, сало, яйця тощо. Також у давнину існувала традиція, коли дружині молодого священика, господині дарували різне господарське начиння [17, с. 229–230].

У 1842 р. для сільських парафіяльних священиків призначено фіксовану платню, яку почали видавати тільки у 1844 р. [17, с.237]. Як свідчать клірові відомості за 1863 р., сільському священику в Київській єпархії була призначена плата 80 руб. сріблом [9, арк. 17], а вже в 1890 р. 300 руб. [18, арк. 49].

Як бачимо з викладеного, старосвітські священики утримувалися сільською громадою, а синодальним – платив синод, тож матеріальне становище сільських парафіяльних священиків не було простим, особливо це стосується часу до 1842 р. Рідко який священик мав накопичення у вигляді ста рублів асигнаціями. Лише одиниці з них і не в кожному повіті мали 500 або 1000 рублів асигнаціями і їх називали «тисячниками». Одяг священиків та їхніх сімей не був багатим і все домашнє начиння мало чим відрізнялося від сільського. В їхньому побуті не було предметів розкоші, лише в деяких хатах були «плохенькіє стѣнные часы», а кишенькові годинники – виключно у повітових протоієреїв [17, с. 236].

Що стосується житла, то до початку XIX ст. воно мало чим відрізнялося від звичайної сільської хати: така ж мащена долівка, а замість стільців – звичайні лавки [17, с. 236]. Протягом XIX ст. житло священиків почало змінюватись. Це стосується конструкцій будівель, планування та інтер'єру.

Опис старої хати колишнього священика с. Тарасівка Звенигородського повіту Артема Левицького знаходимо у спогадах композитора О. Кошиця. Збудована хата ще у XVIII ст., на церковній землі, у ній доживала віку вдова священика Артемиха. «Ця хата була будована по такому ж пляну, як і селянські хати, – як і хата нашого дяка: на дві половини, розділена сіньми; «хата» (вона ж і кухня) і «кімната», при чому кімната розділялась на дві нерівні половини грубкою, яка

продовжувалась дощаною перегородкою – «ширмою», за якою була спальня» [19, с. 103].

Особливо скрупульозно О. Кошиць описує хату свого батька – священника Антонія, деталізуючи конструктивні особливості, планування та інтер'єр. Ця хата була побудована в кінці XVIII ст. для О. Андрея – сина Артема Левицького, яку успадкував батько Кошиця. Це хата «... міцна й гарна, бо поставлена вона була з такого ж матер'ялу, як і церква, це були страшенні дубові «обаполи» в пів аршина грубі й широкі... Звичайно, що хата не була уся з обаполів, але кістяк (основа) її був з них. Стріха на ній була згоріла ще при О. Андрееві Левицькому..., але сама будівля не була ушкоджена. За моєї пам'яті це була стара досить велика на шість кімнат хата, старого українського стилю, крита соломною, збудована «покоєм», з двома ганками з обох боків і одним димарем на даху. Фасадом була звернена до сонця на південь... Коли підійти з півдня від воріт і церкви до хати, – то в усю довжину її тягнеться ганок-галерія, на дерев'яних старих стовпах, під солом'яною стріхою» [19, с. 39–43].

Поступово в життя сільських священників входять елементи міського побуту, зокрема традиція споживання чаю. В 1830-их роках ще було чимало священників, які взагалі не вміли його готувати. Ті священники, котрі намагалися перейняти традицію споживання цього китайського напою, щоб почастивати особливих гостей, для його приготування використовували чайник, чавунний чи глиняний горщик. І тільки з 1842 р. в побуті з'являються самовари. А вже в другій половині XIX ст. традиція споживання і приготування в самоварі чаю стає щоденною. Так, О. Кошиць згадує про «чудовий запашний чай в прекрасних тонких шклянках» [19, с. 57]: «... завше, коли дзвонять на «Достойно» в хаті лунає Домцін чи Мамин голос (традиційне при цьому дзвоні): «Став самовар!»... Скоро Батько прийде додому, холодний, пахне морозом, церквою, буде читати якісь молитви там же де і ми, а потім... гарячий, чудовий чай з проскуркою...» [19, с. 89].

Невід'ємною складовою інтер'єру житла сільського парафіяльного священника стає фортепіано: «Фортепяна мали в домі майже всі попи, крім Будищанських та нас. Але давати танці під фортепяно, вважалось поганим тоном, та ознакою бідности, – це можна було «так собі» потанцювати, коли прийдеш, або зайдеш без запрошення» [19, с. 146].

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

Окрім садиби священик користувався церковною землею для ведення господарства. Так, в с. Мизинівка при церкві були землі: «пахатной 26 десят. 186 квад. саж.; сѣнокосной 9 десят. 1400 квад. саж» [9, арк.17].

Обов'язок обробляти цю землю з 1842 р. був покладений на парафіян. 1868 р. ця повинність була відмінена, натомість священики почали отримувати від повітових казначейств грошову доплату до своєї платні [20, с. 881]. Для ведення господарства зазвичай залучали наймитів.

Викладений матеріал дозволяє простежити, яких змін зазнали сільські священики. Якщо на початку століття старосвітські священики були питомою частиною сільської громади, обирались і утримувались нею, мали такий же побут, як і їх парафіяни, жили за одними традиціями і законами, то після підпорядкуванню Синоду почався поступовий процес змін. Священики призначались і фінансувались Синодом. Перевага надавалась новому поколінню священиків, які отримали вищу освіту в семінарії. Вони не були прив'язані до сільської громади. Це позначалося на їхньому побуті, який втрачав традиційні народні риси і набував панських ознак.

1. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. — Біла Церква, 2007. — 642 с.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАУ). — Ф. 127, оп. 1012, спр. 1008а. — 239–241 арк. (Выпись метричная о родившихся, бракосочитавшихся и умершихъ изъ книги находящейся при церквѣ Святаго Великомученика Георгія, села Мизиновки въ 1795 году мужеска и женска пола душъ).
3. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1011, спр. 621. — 217 – 220 арк. (Формуляръ села Мизиновки ученень за 1807 годъ).
4. Украинская деревня второй четверти нынѣшняго столѣтїя. По воспоминанїямъ дѣтства // Киевская старина. — К., 1882. — Т. IV. — С. 39–66.
5. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1011, спр. 633. — 182–185 арк. (Формуляръ села Мизиновки о священно и церковно служителяхъ и ихъ мужеска пола дѣтяхъ за 1826 годъ).
6. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1011, спр. 642. — 211–213 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской Епархіи Киевской, Звенигородского уѣзда, села Мизиновки за 1839 годъ).

7. Полное собрание законов Российской империи, съ 1649 года. — СПб., 1830. — Т. XXX : 1808 – 1809. — 1404 с.
8. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1009, спр. 600. — 115–119 арк. (Вѣдомость о Церкви Георгіевской Звенигородского уѣзда села Мызиновки за 1847 годъ).
9. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1009, спр. 741. — 19 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской, состоящей Звенигородского уѣзда Кіевской Епархіи въ с. Мезиновкѣ за 1863 годъ).
10. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1009, спр. 1129. — 65–70 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской, состоящей Звенигородского уѣзда Кіевской Епархіи въ с. Мезиновкѣ за 1917 годъ).
11. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1009, спр. 1054. — 49–52 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской, состоящей Звенигородского уѣзда Кіевской Епархіи въ с. Мезиновкѣ за 1900 годъ).
12. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1011, спр. 684. — 250–253 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской, состоящей Звенигородского уѣзда Кіевской Епархіи въ с. Мезиновкѣ за 1905 годъ).
13. Украинская деревня второй четверти нынѣшняго столѣтія. По воспоминаніямъ дѣтства // Кіевская старина. — К., 1882. — Том III. — С. 457–485.
14. О способахъ содержанія, коими пользовалось православное сельское духовенство, въ предѣлахъ Кіевской губерніи, въ 18-мъ вѣкѣ и въ первой половинѣ 19-го вѣка, до 1842 года // Руководство для сельскихъ пастырей. — К., 1860. — № 9. — С. 197–211.
15. Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки та матушки / І. Нечуй-Левицький // Нечуй-Левицький І. Зібрання творів : у 10 т. — К., 1966. — С. 38–322.
16. Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 3-е. — СПб., 1890. — Т. VIII. — 641 с.
17. О способахъ содержанія правосл. духовенства въ Кіевской губерніи // Руководство для сельскихъ пастырей. — К., 1860. — № 10. — С. 229–239.
18. ЦДІАУ. — Ф. 127, оп. 1009, спр. 1054. — 49–50 арк. (Вѣдомость о Церкви Свято Георгіевской, состоящей Звенигородского уѣзда Кіевской Епархіи въ селѣ Мизиновка за 1890 годъ).
19. Спогади Олександра Кошиця. — Вінніпег, 1947. — Частина перша. — 367 с.
20. Нѣсколько словъ по поводу уничтоженія обязательной работы сельскихъ прихожанъ въ пользу своихъ священниковъ // Кіевскія епархіальныя вѣдомости. — К., 1868. — № 23. — С. 881–892.